

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

จันทบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีทรัพยากรและสถานที่ท่องเที่ยวหลากหลาย มีความสำคัญในระดับประเทศในทุกๆ ด้าน ด้านเศรษฐกิจมีองค์ประกอบหลายอย่างที่ทำให้เศรษฐกิจดี เช่น ผลผลิตทางการเกษตร มีพืชไร่พืชสวนที่สร้างชื่อเสียงสร้างรายได้ให้กับชาวจังหวัดจันทบุรีเป็นอย่างมาก ได้แก่ พริกไทย กระจวาน (พืชตระกูลข่า) เงาะ ทุเรียน มังคุด ลำไย ลองกอง ยางพารา ฯลฯ ด้านการเมืองมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีความสามารถเป็นตัวแทนของพรรคการเมืองใหญ่ที่มีชื่อเสียงสามารถพัฒนาจังหวัดให้มีความเจริญได้ ด้านการท่องเที่ยวมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญที่มีชื่อเสียง เช่น หาดเจ้าหลาว คุ้งวิมาน คุ้งกระเบน แหลมเสด็จ หาดแหลมสิงห์ น้ำตกพลิ้ว น้ำตกคลองนารายณ์ น้ำตกสอยดาว รอยพระพุทธรูปที่เขาคิชฌกูฏ เป็นต้น ด้านการประมง เนื่องจากจันทบุรีมีพื้นที่ติดทะเลจึงมีอาชีพทำประมง ได้แก่ การเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา เลี้ยงปู การทำกะปิที่ได้จากกุ้งตัวเล็กๆ เรียกว่าเคย มีรสชาติอร่อยมาก ด้านศิลปกรรมมีเมืองประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่มีความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีหลักฐานปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นงานทัศนศิลป์ เช่น งานจิตรกรรม งานประติมากรรม งานประติมากรรม งานสถาปัตยกรรม งานหัตถศิลป์ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นงานที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สะท้อนถึงภูมิปัญญาที่แฝงด้วยปรัชญา ความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อศาสนาทั้งสิ้น ด้วยเหตุผลเหล่านี้ทำให้จันทบุรีกลายเป็นจังหวัดที่มีชื่อเสียงในระดับต้นๆ ของประเทศ (สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2558 : ออนไลน์)

จันทบุรีมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ พื้นที่ส่วนหนึ่งใช้ทำนา มีพืชขึ้นอยู่ชนิดหนึ่ง คือ กก กกมีคุณสมบัติเหมาะแก่การทอเสื่อ อันเป็น สินค้าประเภทหัตถกรรมที่ขึ้นชื่อของจังหวัดจันทบุรี “เสื่อจันทบูร” หรือเสื่อกกของจังหวัดจันทบูรนั้น เดิมเป็นงานหัตถกรรมครัวเรือน จนกระทั่งมีชาวบ้านที่มีความชำนาญหลายๆท่าน นักวิชาการ นักวิจัย นักประดิษฐ์ นักออกแบบ ฯลฯ ได้ทำการศึกษาค้นคว้า สืบค้น ออกแบบ ฯลฯ นำองค์ความรู้ด้านศิลปกรรมมาต่อยอดภูมิปัญญาชาวบ้าน จนสามารถยกระดับผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นให้เป็นหนึ่งในงานหัตถศิลป์ที่มีคุณค่า สร้างรายได้และชื่อเสียงทั้งในประเทศและต่างประเทศให้กับจังหวัดจันทบุรี ดังคำขวัญของจังหวัดจันทบุรีกล่าวไว้ว่า “น้ำตกคือเมืองผลไม้ พริกไทยพันธุ์ดี อัญมณีมากเหลือ เสื่อจันทบูร สมบูรณ์ธรรมชาติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมญาติกู้ชาติที่จันทบุรี”

เสื่อจันทบูรนั้น มีเกิดขึ้นมายุคในโตสมัยใดนั้นไม่เป็นที่แน่ชัด แต่จากหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์เสื่อกกมีมานานแล้ว ประวัติศาสตร์บางเล่มกล่าวไว้ว่า การทอเสื่อกกนั้นเป็นการลองผิด

ลองถูกของบรรพบุรุษซึ่งได้รับการพัฒนาสืบต่อกันมา ฉะนั้น การทอเสื่อจันทบูรในปัจจุบันถือได้ว่าเป็นการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นเวลานานับร้อยปีมาแล้วเช่นกัน และได้มีการพัฒนาต่อยอดขึ้นมาอีกระดับหนึ่งเพื่อพร้อมที่จะถ่ายทอดไว้ให้ลูกหลานต่อไปในอนาคต เสื่อจันทบูรนั้นเป็นงานหัตถกรรมในครัวเรือนที่มีความละเอียดอ่อนบ่งบอกถึงความสุขุมรอบคอบและผสมผสานกับลวดลายที่งดงามของศิลปะ บ่งบอกถึงความอ่อนโยนของจิตใจผู้ทอเสื่อ ที่เรียกกันว่า “เสื่อจันทบูร” เพราะ “จันทบูร” เป็นชื่อที่ชาวบ้านในอดีตใช้เรียกจังหวัดจันทบุรี เป็นการรวมงานโดยนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับวัสดุที่เกิดในธรรมชาติผนวกเข้ากับสีสันทนและลวดลายซึ่งมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ในตัวเอง เปรียบเสมือนเครื่องบอกเล่าเรื่องราวและวิถีชีวิตของคนจันทบุรี ในอดีตกลุ่มผู้ผลิตขายเป็นอาชีพคือชาวญวนอพยพซึ่งอาศัยอยู่หลังวัดญวน นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก โดยชื่อวัดอุทิศ คือ ต้นกกและป่อจากชาวบ้านมาทอเป็นเสื่อ มีความเหนียวทนทานแข็งแรง มีความโดดเด่นด้วยฝีมือของผู้ทำและอีกหลายๆ ด้านที่เสื่อจันทบูรนี้แตกต่างกับเสื่อกกของถิ่น

อาชีพทอเสื่อกกของจังหวัดจันทบุรีมีทำกันอยู่หลายหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันนี้อาชีพการทอเสื่อกกทำกันมากที่หมู่บ้านบางสระแก้ว ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมงสิงห์ จังหวัดจันทบุรี เนื่องด้วยที่ตำบลบางสระแก้วมีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะกับการเพาะปลูกจึงมีต้นกกและต้นป่อเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจำนวนมากทำให้ชาวบ้านในตำบลมีวัสดุเพียงพอต่อการทอเสื่อทั้งปี การทอเสื่อจะทำกันในยามที่ว่างจากการปฏิบัติภารกิจต่างๆ ในอดีตที่ผ่านมามีการทอเสื่อนั้นจัดได้ว่าเป็นเพียงอาชีพเสริม แต่ปัจจุบันนี้การทอเสื่อจัดได้ว่าเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน และพบว่ามีหลายๆ ท่านที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการและวิธีการทอเสื่อจากบิดามารดา จนมีความชำนาญเกี่ยวกับการทำเสื่อ และได้พัฒนาเสื่อโดยแปรรูปเสื่อให้เป็นผลิตภัณฑ์หลากหลายตามประโยชน์ใช้สอยซึ่งจะพบได้จากตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ

หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีมีศักยภาพทางวิชาการด้านการออกแบบประยุกต์ศิลป์ โดยทำการจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาศิลปะและการออกแบบเพื่อนำไปประยุกต์และพัฒนางานหัตถกรรมท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งผู้เรียนจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและวิวัฒนาการ กระบวนการและองค์ประกอบต่างๆ ของงานหัตถกรรมท้องถิ่น เพื่อดำเนินงานออกแบบอย่างมีประสิทธิภาพและเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ จนมีความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจ เข้าใจศิลปวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นของตน เพื่อให้เกิดความรักความหวงแหนศิลปกรรมของชาติและก่อให้เกิดการอนุรักษ์ นอกจากนี้ ศิลปะยังช่วยผ่อนคลายความเครียดและเป็นพื้นฐานอาชีพได้เป็นอย่างดี เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่มหาวิทยาลัยได้ทำหลักสูตรดังกล่าวขึ้น

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยซึ่งเป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีความตระหนักในคุณค่า

ของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความสามารถและมีศักยภาพที่จะนำองค์ความรู้ในด้านศิลปะและการออกแบบมาสรรค์สร้างงานวิจัยโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษางานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูร ในด้านการเริ่มต้นการผลิตและสร้างสรรค์ที่บ่งบอกถึงวิถีชีวิตและอารยธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งมีความประณีตละเอียดลออและมีลวดลายที่สวยงามของชุมชนบางสระเก้า ตำบลบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ และชุมชนเสม็ดงาม ตำบลหนองบัว จังหวัดจันทบุรี จากนั้นจะเชื่อมโยงข้อมูลสู่การออกแบบงานประยุกต์ศิลป์ ในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ด้านการออกแบบประยุกต์ศิลป์ เพื่อสร้างเอกลักษณ์และการผลิตสินค้าในท้องถิ่น โดยมีความสอดคล้องกับความต้องการของตลาดหรือกลุ่มลูกค้าในยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งอาจจะได้รับความสนใจและสนับสนุนงานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูรมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา แนวคิด รูปแบบ เทคนิคและกระบวนการสร้างงานประยุกต์ศิลป์จากงานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูร
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการสร้างสรรค์หรือการออกแบบที่ทำให้มิได้รับความนิยมเท่าที่ควร
3. ออกแบบงานประยุกต์ศิลป์จากการสำรวจและศึกษาข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูรให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับความต้องการของตลาดหรือกลุ่มลูกค้าในยุคสมัยปัจจุบันมากขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ทำการศึกษาเฉพาะชุมชนที่ยังมีประชาชนในชุมชนทำอาชีพทอเสื่ออยู่มาก ได้แก่

 - 1.1 ชุมชนบางสระเก้า ตำบลบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี
 - 1.2 ชุมชนเสม็ดงาม ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี
2. ขอบเขตด้านประชากร

ในการศึกษาครั้งนี้ทำการศึกษาในกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ นักออกแบบช่างทอเสื่อ ประชาชนในชุมชน
3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษางานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูรในชุมชนฯ รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดรูปแบบของงานเพื่อออกแบบงานประยุกต์ศิลป์จากเสื่อจันทบูร ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามของการวิจัยว่า

3.1 ศิลปหัตถกรรมการทอเสื่อจันทบูรมีประวัติความเป็นมา แนวคิด รูปแบบ เทคนิค และกระบวนการสร้างงานประยุกต์ศิลป์อย่างไร

3.2 สินค้าแปรรูปจากการทอเสื่อมีปัญหาในการสร้างสรรค์หรือการออกแบบอย่างไร จึงทำให้ไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควร

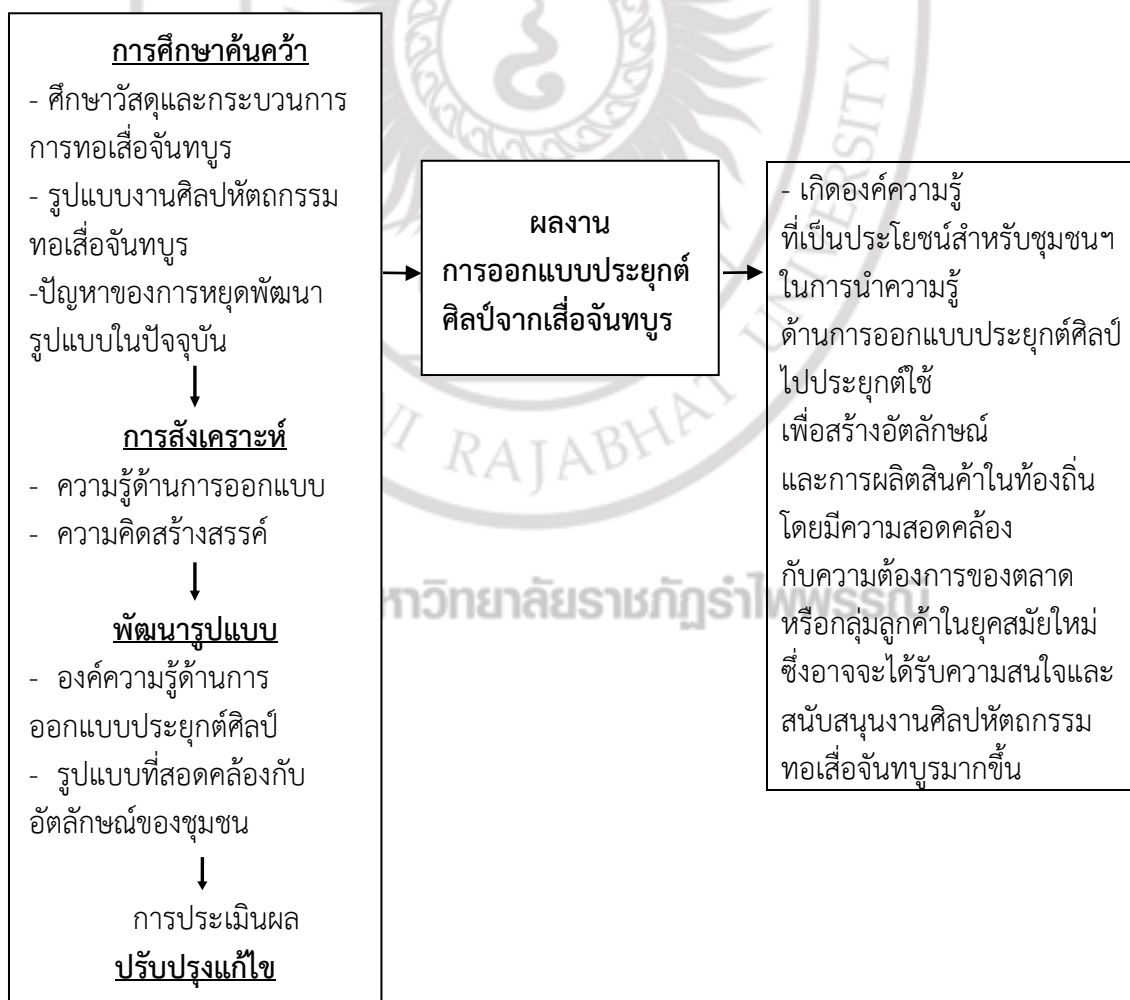
3.3 การดำเนินงานเพื่อพัฒนางานประยุกต์ศิลป์จากศิลปกรรมทอเสื่อจันทบูร เป็นการทดลองปฏิบัติการออกแบบที่มีรูปแบบเหมาะสมกับความต้องการของตลาดหรือกลุ่มลูกค้า ในยุคสมัยปัจจุบันมากขึ้นหรือไม่ อย่างไร

4. ขอบเขตด้านเวลา

ปีการศึกษา 2557 – 2558

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

จากแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้น สามารถนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดสำหรับ โครงการวิจัยได้ ดังนี้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลทางสังคม

1.1 ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา แนวคิด รูปแบบ เทคนิคและกระบวนการ
สร้างงานประยุกต์ศิลป์จากงานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูร

1.2 ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาในการสร้างสรรค์หรือการออกแบบที่ทำให้มิได้รับความ
นิยมเท่าที่ควร

1.3 ได้ผลงานออกแบบงานประยุกต์ศิลป์ฯ จากองค์ความรู้ด้านศิลปกรรมที่เป็นประโยชน์
สำหรับชุมชนฯ

1.4 ชุมชน กลุ่มผู้ผลิต ชาวบ้าน หน่วยงานสนับสนุน และคณะวิจัย เกิดเครือข่ายความ
ร่วมมือในการมีส่วนร่วมเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดเป็นองค์ความรู้ในการ
ออกแบบ แปรรูปสู่การพัฒนาการงานประยุกต์ศิลป์จากเสื่อจันทบูร จนได้รูปแบบ รูปทรง ลวดลาย
สี ประโยชน์การใช้งาน เพื่อรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยปัจจุบัน

2. ผลประโยชน์ทางวิชาการ

2.1 เป็นการต่อยอดองค์ความรู้ด้านการออกแบบงานประยุกต์ศิลป์
ในงานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูร

2.2 สามารถใช้เป็นกรณีศึกษาในรายวิชาศิลปะพื้นบ้าน การออกแบบของที่ระลึก
และรายวิชาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

2.3 นำผลที่ได้จากการวิจัยไปเผยแพร่ในวารสารการวิจัยในระดับชาติ และนานาชาติ เช่น
วารสารวิจัยรำไพพรรณี และวารสารที่ได้รับการรับรอง (TCI)

3. ผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ/พาณิชย์

3.1 สามารถนำผลการออกแบบไปสู่การผลิตและจำหน่ายโดยก่อให้เกิดรายได้
ในการจำหน่ายสินค้าที่ได้พัฒนาจากการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และมีความสอดคล้องกับ
ความต้องการของตลาดหรือกลุ่มลูกค้าในยุคสมัยใหม่ ในด้านรูปแบบ รูปทรง ลวดลายและสี
ซึ่งได้รับความสนใจและสนับสนุนงานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูรมากขึ้น

นิยามศัพท์

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ศัพท์บางคำในความหมายและขอบเขตจำกัด ดังนี้

1. การออกแบบเพื่อพัฒนา

หมายถึง การออกแบบเพื่อพัฒนาสิ่งที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้น มีประโยชน์การใช้งาน
มีรูปแบบ รูปทรงเหมาะสมกับการใช้งาน มีคุณค่า มีความสวยงามมากขึ้น

2. งานประยุกต์ศิลป์

หมายถึง ผลงานศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อมุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ โดยการใช้หลักการทางสุนทรียภาพ ประกอบด้วย มัณฑนศิลป์ (Decorative Art) อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art) พาณิชยศิลป์ (Commercial Art) หัตถศิลป์ (Crafts) และการออกแบบต่างๆ (Design) เป็นต้น

มัณฑนศิลป์ (Decorative Art) เป็นศิลปะการตกแต่ง เช่น การออกแบบเครื่องเรือน ตกแต่งอาคาร สถานที่ โดยใช้วัสดุ สี รูปแบบ ให้เหมาะสมกับสถานที่ ประโยชน์ใช้สอย และจุดประสงค์ที่ใช้

อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art) เป็นงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับ สิ่งของเครื่องใช้ โดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องตกแต่งบ้าน ตู้ โต๊ะ เก้าอี้ เครื่องปั้นดินเผา งานโลหะ งานไม้ การจักสาน เป็นต้น งานชนิดนี้ต้องการนำหลักศิลปะมาใช้ตั้งแต่การวางรูปแบบ ออกแบบสร้าง ประกอบขึ้น ตกแต่งให้สวยงามเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย ซึ่งอาจจะผลิตด้วยเครื่องจักร เป็นต้น

พาณิชยศิลป์ (Commercial Art) ศิลปะการค้า เช่น ป้ายโฆษณา การจัดตู้โชว์ จัดตกแต่งอาคารร้านค้า เป็นต้น

หัตถศิลป์ (Crafts) คือ งานศิลปะที่นำไปใช้ในงานหัตถกรรม โดยใช้มือทำเป็นส่วนใหญ่ มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น เครื่องปั้นดินเผา งานแกะสลักไม้ งานถักทอ งานหวาย รวมถึงงานช่างสิบหมู่ของไทย

การออกแบบต่างๆ (Design) เป็นการจัดส่วนประกอบต่างๆ ให้ลงตัว เป็นความกลมกลืน เพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะเจาะจง เช่น การออกแบบลายผ้า การออกแบบบรรจุภัณฑ์ งานออกแบบ ถูกนำมาใช้มากในงานประยุกต์ศิลป์ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมและให้เกิดประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และเป็นที่มาของงานประเภทกราฟิก (Graphic Art)

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อที่ท้องถิ่นได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมา ซึ่งเรียนรู้มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ ในหมู่บ้าน ในท้องถิ่นต่างๆ อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถ วิธีการ เครื่องมือเพื่อใช้ในการป้องกัน และแก้ปัญหาของการดำรงชีวิตให้มีความสุขของบุคคลในท้องถิ่นให้อยู่รอด

ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอด มาให้เรา มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน คือ

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ดั่งงามไว้เช่น ประเพณีต่างๆ หัตถกรรม และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม

การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ตั้งงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์

การประยุกต์ คือ การปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกันให้เหมาะสมกับสมัยใหม่

การสร้างใหม่ คือ การค้นคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับความรู้ดั้งเดิม เช่น การคิดโครงการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยอาศัยคุณค่าความเอื้ออาทรที่ชาวบ้านเคยมีต่อกันมาหารูปแบบใหม่ เช่น การรวมกลุ่มแม่บ้าน เยาวชน เพื่อทำกิจกรรมกันอย่างมีระบบมากยิ่งขึ้น

4. ศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูร

หมายถึง การนำเส้นกกพุ่งเข้าไปประหว่งเส้นเอ็นที่ขึงตึงไว้กับทุก โดยมีพื้เป็นตัวปรับเส้นเอ็นแต่ละเส้นให้สอดรับกับเส้นกก แล้วดึงพื้กระทบเข้ากับเส้นกกให้ชิดสนิทกันทุกเส้นด้วยการคว่ำและหงายพื้ไปในแต่ละครั้ง หลังจากนั้นจะได้นำเสื่อผืนที่ทอเสร็จแล้วมาตัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์หรืองานศิลปะต่อไป

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี